

**UTMARKSDOMSTOLEN FOR FINNMARK -
FINNMÁRKKU MEAHCCEDUOPMOSTUOLLU**

DOM

Avsagt: 10.10.2018 i Utmarksdomstolen for Finnmark -
Finnmárkku meahcceduopmostuollu

Saksnr.: 17-062459TVI-UTMA

Dommer: Leder Nils Asbjørn Engstad

Dommer: Nestleder Marit Nervik

Dommer: Medlem Benny Solheim

Dommer: Medlem Jan Åge Riseth

Dommer: Medlem Kjersti Schanche

Saken gjelder: Eiendomsrett til et utmarksområde i Gulgofjord og
spørsmål om særrett til fiske i Trollfjordelva

A Advokat Brynjar Østgård,
Øyvind Ravna
B Advokat Brynjar Østgård,
Øyvind Ravna
C Advokat Brynjar Østgård,
Øyvind Ravna
D Advokat Brynjar Østgård,
Øyvind Ravna

mot

Finnmarkseiendommen

Advokat Christopher Bårtvedt Eriksen,
Advokat Frode Andersen Innjord

DOM

Saken gjelder tvist om eiendomsrett til et utmarksområde på ca. 30 000 dekar ved Gulgofjord/Vuodavuotna i Berlevåg kommune. Saken gjelder også spørsmål om særrett til fiske i Trollfjordelva/Stuorrajohka.

Finnmarkskommisjonen besluttet i møte 4.-5. mars 2013 at Varangerhalvøya vest skulle utlyses som felt 6. Feltet omfatter kommunene Båtsfjord og Berlevåg. Mulige rettighetshavere ble varslet ved kunngjøring av feltet. Finnmarkskommisjonen mottok 7. august 2014 melding om erverv av ulike kollektive rettigheter fra A, Gulgofjord hytteforening og Store Molvik hytteforening. Meldingen reiste blant annet spørsmål om erverv av kollektiv bruksrett til utmarka for de lokale grunneierne og hytteeierne, og om særrett til fiske i Trollfjordelva/Stuorrajohka. I henvendelse til Finnmarkskommisjonen 17. juni 2015, presiserte A, på vegne av grunneiere og hytteeiere, at de mente å ha eiendomsrett til området.

Finnmarkskommisjonen avga 16. oktober 2015 sin rapport om rettighetsforholdene i felt 6 Varanger halvøya vest. Kommisjonen konkluderte slik på side 179 i rapporten hva gjelder det innmeldte kravet:

Den fastboende befolkningen i Gulgofjord/Vuodavuotna hadde da området ble fraflyttet rundt 1970, en eksklusiv rett til ressursutnyttelse i det området som er avmerket på det kartet som er inntatt i punkt 9.4.1, se figur 9.4.1. Rettservervet hadde grunnlag i alders tids bruk og omfatter de formene for ressursutnyttelse som normalt ligger til en grunneier. Den kan dermed likestilles med en kollektiv eiendomsrett. Retten har ikke falt bort, men den er en bygdelagsrett og vil derfor ikke være virksom før stedet eventuelt igjen får fastboende befolkning.

Dagens grunneiere og hytteeiere har slik kommisjonens flertall (Gauslaa, Heggelund og Magga) ser det, i behold en særrett til fisket i Trollfjordelva/Stuorrajohka. Fiskeretten har grunnlag i «*særlige rettsforhold*» og er derfor ikke undergitt FeFos forvaltning, jf. finnmarksloven § 21 annet ledd. Den må imidlertid, som andre særrettigheter til ressursutnyttelse i utmark, utøves innenfor rammene av offentlig lovgivning.

Kommisjonens mindretall (Andersen) anser ikke tilknytningen mellom den tidligere fastboende befolkningen og dagens grunneiere og hytteeiere som tilstrekkelig til at disse kan utnytte noen av de beføyelsene som inngikk i den for tiden ikke virksomme bygdelagsretten.

Finnmarkseiendommen behandlet Finnmarkskommisjonens rapport i styremøte 20. og 21. juni 2016. Når det gjaldt kommisjonens konklusjoner om kravene denne saken gjelder, traff styret slikt vedtak:

1. FeFo er uenig med Finnmarkskommisjonen i at det eksisterer en «sovende eiendomsrett» til et areal på ca. 30 000 dekar ervervet på grunnlag av alders tids bruk. Statens, nå FeFos eiendomsrett er et festnet rettsforhold og i tråd med befolkningens rettsoppfatning. Gjennom flere hundre år har staten utvist eiendommer og foretatt grunneierdisposisjoner, slik at eiendomsretten til den usolgte grunnen tilhører FeFo på vegne av fellesskapet.
2. FeFo er uenig med flertallet i Finnmarkskommisjonen om at dagens grunneiere og hytteiere har en særrett til fiske i Trollfjordelva. Befolkningen vil gjennom forpaktning av elva få adgang til fiske og eventuell forvaltning av elva.

Punkt 1 ble vedtatt mot to stemmer, punkt 2 ble vedtatt mot én stemme.

Ved stevning 16. april 2017 v/advokat Brynjar Østgård reiste A, B, C og D søksmål ved Utmarksdomstolen for Finnmark med påstand om at de, som grunneiere i området, i fellesskap eier som et realsameie det omtvistede arealet, inntil det eventuelt viser seg at også andre har eierskap i området. Det ble også lagt ned påstand om at saksøkerne har en særrett til fiske i Trollfjordelva/Stuorrajohka, inntil det eventuelt viser seg at også andre har en slik rett.

Under hovedforhandlingen endret saksøkerne påstanden prinsipalt til at Finnmarkseiendommen ikke er eier av det omtvistede arealet, at Finnmarkseiendommen ikke er innehaver av noen rett over fisket i Trollfjordelva/Stuorrajohka, og at Finnmarkseiendommen heller ikke har noen styringsrett over samme i medhold av finnmarksloven kapittel 3.

Finnmarkseiendommen innga tilsvaer 15. september 2017 med påstand om frifinnelse. Under hovedforhandlingen la Finnmarkseiendommen ned påstand om at den nye prinsipale påstanden lagt ned av saksøkerne måtte avvises.

Hovedforhandling ble avviklet i Vadsø fra og med 27. august til og med 30. august 2018.

For saksøkerne møtte A og D. Begge forklarte seg. Videre møtte advokat Brynjar Østgård som prosessfullmektig og professor Øyvind Ravna som rettslig medhjelper for saksøkerne. For Finnmarkseiendommen møtte Sverre Pavel, leder for avdeling for grunn og rettigheter, sammen med prosessfullmektig Frode A. Innjord og advokat Christopher B. Eriksen som rettslig medhjelper. Seniorkonsulent Erik Sundland, Finnmarkseiendommen, overvar forhandlingene i sin helhet, jf. tvisteloven § 24-6 andre ledd jf. finnmarksloven § 46 andre ledd. Han ga forklaring. For øvrig ble Steinar Pedersen, dr. philos. og historiker, hørt som sakkyndig vitne. Det ble foretatt slik dokumentasjon som framgår av rettsboka. Det ble foretatt befaring av deler av tvisteområdet 29. august 2018. Parter og vitner foretok påvisninger i terrenget og ga utdypende forklaringer om bruken av området.

Saksøkerne – A, B, C og D – har i hovedsak anført:

Det er ikke grunnlag for å avvise saken for så vidt gjelder saksøkernes prinsipale påstand om at Finnmarkseiendommen ikke er eier av tvisteområdet. Rett nok har Finnmarkskommisjonen ikke anledning til å konkludere med at Finnmarkseiendommen ikke er eier av et grunnstykke uten samtidig å peke ut hvem den i så fall mener er eier, jf. Innst. O. nr. 80 (2004-2005) side 21. Det er imidlertid ikke rettskildemessig dekning for å gi tilsvarende begrensning for utmarksdomstolen. Finnmarksloven § 36 gir ingen slik positiv plikt for domstolen slik lovens § 33 gir for kommisjonen. Det følger av finnmarksloven § 41 at utmarksdomstolen skal ta utgangspunkt i Finnmarkskommisjonens rapport. Samtidig framgår det av forarbeidene at kommisjonens konklusjoner bør være så presist utformet at utmarksdomstolen eller de ordinære domstolene kan ta utgangspunkt i rapporten i sin behandling, jf. Innst. O. nr. 80 (2004-2005) side 21. Man kan ikke uten klar hjemmel pålegge de ordinære domstolene å avvise et negativt fastsettelsessøksmål. Tilsvarende gjelder for utmarksdomstolen, jf. at tvisteloven gjelder så langt den passer for utmarksdomstolens virksomhet, jf. finnmarksloven § 46 andre ledd.

Den fastboende befolkningen i Gulgofjord/Vuodavuotna hadde allerede på 1800-tallet etablert eiendomsrett til tvisteområdet. Gulgofjord/Vuodavuotna hadde fast bosetting fra midten av 1700-tallet til rundt 1970, da bygda ble fraflyttet. Sjøsamene har utgjort den dominerende del av befolkningen. Tvisteområdet hører naturlig til lokalbefolkningens ressursgrunnlag. Bygdefolket brukte alle tilgjengelige ressurser. Topografien og det forhold at bygda har vært og er beliggende langt fra andre bosettinger, gjør at det ikke har vært konkurranse utenfra om ressursene. Reindriftens bruk av området til sommerbeite har ikke utfordret bygdefolkets helårlige bruk av tvisteområdet. Tvert imot hadde bygdefolket nytte av reindriftens tilstedeværelse gjennom byttehandel.

Før det ble etablert en fastboende befolkning i Gulgofjord/Vuodavuotna, tilhørte området Tanasiidaens ressursområde. Endringene i siidastrukturen på 1600-tallet har ikke hatt betydning for Gulgofjord/Vuodavuotna, som fikk fast bosetting senere. Det er vanskelig å vite hvilke rettsoppfatninger man hadde på 1800-tallet, men befolkningen anså nok utmarksressursene å være deres ressurser. For det samisktalende bygdefolket var det imidlertid vanskelig å sette seg opp mot staten.

Statens disposisjoner i området har ikke spesielt sterkt gjennomslag, jf. Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 147 hvor det uttales at man ikke «kan se bort fra» de disposisjoner staten har foretatt på grunnlag av en oppfatning om å være eier. Statens disposisjoner i området må for øvrig vurderes over en periode på 200 år. I dette tidsperspektivet har staten gjort få disposisjoner. Utvisningene av eiendommer i 1842 viser ikke til hvilken disposisjon eiendommene springer ut av. Mest sannsynlig befestet utvisningene allerede etablerte eiendommer. Man har ikke funnet tidligere amtssedler for

eiendommene. Dersom dette var en videreføring av tidligere eiendommer, er eiendomsutvisningene av liten betydning. Det er ikke påvist utvisning av skogteiger i tvisteområdet. Skogoppsynsmannen hadde mest sannsynlig bare en rolle i den offentlige forvaltningen av skogressursene. Utvisning av torvteiger og lakseplasser var et ledd i offentlig myndighetsutøvelse. Jakten var ikke gjenstand for regulering. Bygdefolket brukte utmarksslåtter uten å få utvist disse av staten. At staten var part i en jordskiftesak i Gulgofjord/Vuodavuotna i 1957 er naturlig og riktig all den tid staten var registrert som grunneier. Statens disposisjoner har vært i befolkningens interesse, og det har vært liten grunn for den fastboende befolkningen til å protestere mot disse.

De fastboende på fraflyttingstidspunktet, og deres etterkommere, er eierberettigede til tvisteområdet. Retten har likhetstrekk med eiendomsrett i et realsameie, men har en annen karakter enn denne ved at den har sitt utgangspunkt i lokalbefolkningens bruk i alders tid. Den etablerte eiendomsretten er ikke senere falt bort, verken ved motbruk fra statens side eller av andre grunner.

Eiendomsretten den fastboende befolkningen hadde opparbeidet til tvisteområdet gjelder også Trollfjordelva/Stuorrajohka. Fisket i elva har inngått som en integrert del av ressursutnyttelsen, og de lokale grunneierne og hytteeierne har disponert over og styrt fisket i elva også etter at bygda ble fraflyttet.

Saken reiser for øvrig viktige folkerettslige spørsmål. Urfolks sedvaner og rettsoppfatninger må tillegges vekt i nasjonal anvendelse av lovgivningen. Den samiske befolkningens bruk av Gulgofjord/Vuodavuotna oppfyller kravet til tradisjonell besittelse i ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 1. Det vil derfor være uforenlig med konvensjonen om Finnmarkseiendommen skal ha eiendomsrett til tvisteområdet. ILO-konvensjon nr. 169 er inkorporert gjennom finnmarksloven § 3 og har forrang foran annen lovgivning og rettsanvendelse på finnmarkslovens område, også hva gjelder reglene om hevd og alders tids bruk. Det vises til Innst. O. nr. 80 (2004-2005) side 33 og til Sametingets arbeidsdokument 3 i konsultasjonene mellom Sametinget og Stortingets justiskomite om finnmarksloven. Høyesteretts dom i Nesseby-saken endrer ikke dette. Subsidiært anføres det at ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 1 slår gjennom presumsjonsprinsippet, og at bestemmelsen derved har vesentlig betydning. Det anføres videre at finnmarksloven § 5 første ledd er så lik konvensjonens artikkel 14 nr. 1 at lovbestemmelsen kan ses som en transformasjon av konvensjonsbestemmelsen i norsk rett.

FNs erklæring om urfolks rettigheter legger føringer for å fastslå hvilke rettigheter urfolk har. Erklæringens artikkel 26 har tung rettskildeværdi for tolkningen av ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 1. Samisk bruk av tvisteområdet fyller kravene til tradisjonelt eierskap og besittelse etter erklæringens artikkel 26 andre ledd. Gitt at denne bestemmelsen gjelder som internasjonal sedvane, vil det være folkerettsstridig å anse Finnmarkseiendommen som eier av tvisteområdet.

FNs konvensjon om rasediskriminering artikkel 5 beskytter retten, uten hensyn til etnisk opprinnelse, til å eie eiendom alene eller sammen med andre. Konvensjonen er inkorporert gjennom likestillingsloven, og nasjonal lov må vike for konvensjonen i tilfelle motstrid. Det er konvensjonsstridig å kreve at private parter må bosette seg i et område for å få eiendomsrett fordi et slikt krav bare vil ramme sjøsamer.

A, B, C og D la ned slik påstand:

Prinsipalt:

1. Finnmarkseiendommen er ikke eier av et areal på om lag 30 000 dekar i Gulgofjorden/Vuodavuotna. Eiendommen er tegnet på kart gjengitt i Finnmarkskommisjonens rapport fra felt 6 på side 159 som figur 9.4.1.
2. Finnmarkseiendommen er ikke innehaver av noen rett over fisket i Trollfjordelva/Stuorrajohka, og har heller ikke noen styringsrett over samme i medhold av finnmarksloven kapittel 3.
3. A, B, C og D og/eller det offentlige tilkjennes saksomkostninger.

Subsidiært:

1. A, B, C og D eier i fellesskap et areal på om lag 30 000 dekar (30 km²) i Gulgofjorden/Vuodavuotna, inntil det eventuelt viser seg at også andre har eierskap til området. Eiendommen er tegnet på kart gjengitt i Finnmarkskommisjonens rapport for felt 6, Varangerhalvøya vest på s. 159 som figur 9.4.1.
2. A, B, C og D har en særrett til fiske i Trollfjordelva/Stuorrajohka, inntil det eventuelt viser seg at også andre har en slik rett. Denne særretten omfattes ikke av FeFos rett etter finnmarksloven kapittel 3 til å forvalte fornybare ressurser.
3. A, B, C og D og/eller det offentlige tilkjennes saksomkostninger.

Saksøkte – Finnmarkseiendommen – har i hovedsak anført:

Saken må avvises for så vidt gjelder saksøkernes prinsipale påstand om at Finnmarkseiendommen ikke er eier av tvisteområdet. Det faller utenfor utmarksdomstolens kompetanse å avsi en slik dom. Finnmarkskommisjonen har ikke anledning til å konkludere med at Finnmarkseiendommen ikke er eier av et grunnstykke uten samtidig å peke ut hvem den i så fall mener er eier, jf. Innst. O. nr. 80 (2004-2005) side 21. Det samme må gjelde for utmarksdomstolen. Når det i Svartskogdommen (Rt-2001-1229) ble konkludert med at staten ikke er eier av det omtvistede området, skyldes det

kompetansebegrensningen i lov av 7. juni 1985 nr. 51 § 2 (lov om utmarkskommisjon for Nordland og Troms) hvoretter utmarkskommisjonen hadde myndighet til å fastslå om staten er eier av grunnarealer eller ikke. Utmarksdomstolen skal kartlegge de private rettighetene, ikke statens rettigheter, jf. finnmarksloven § 5.

Gulgofjord/Vuodavuotna hadde fast bosetting fra 1769, men det er få kilder om lokalbefolkningens bruk av tvisteområdet. Bruken avspeiler en oppfatning om å ha rett til å bruke naturressursene i området, men ikke en oppfatning om å ha eksklusiv bruksrett til tvisteområdet. Det må antas at den fastboende befolkningen utnyttet utmarksressursene i den utstrekning de hadde behov for det. Størrelsen av de utviste eiendommene tilsier at de siden 1842 hadde mindre behov for å utnytte utmarksressursene utenfor egen eiendom enn lokalbefolkningen i andre deler av Finnmarkskommisjonens utredningsfelt 6 Varangerhalvøya vest. Reindriftens bruk av tvisteområdet strekker seg lenger tilbake i tid enn den fastboende befolkningens bruk. Også reindriften har fått anerkjent en selvstendig bruksrett i området. Andres bruk av området har imidlertid vært begrenset.

Staten har manifestert eierrådighet over tvisteområdet gjennom juridiske disposisjoner i form av utvisninger, salg og bortfeste siden første halvdel av 1800-tallet. De første eiendomsutvisningene skjedde i 1842 da det ble utmålt ti eiendommer. Etter dette ble det både solgt og bortfestet umatrikulert «statsgrunn» i Gulgofjord/Vuodavuotna, herunder fem eiendommer i første del av 1900-tallet som ikke er nevnt i Finnmarkskommisjonens rapport fra utredningsfelt 6.

Staten har disponert som en eier over skogen i tvisteområdet i form av utvisning av vedteiger, tilsyn av skogen, og ved hugst og salg av ved siden siste halvdel av 1800-tallet. Staten foretok tynningshogst i skogen på 1920-tallet, og solgte ved til Berlevåg kommune på 1940-tallet. Det må antas at utvisning av vedteiger kom i gang i Gulgofjord/Vuodavuotna i andre halvdel av 1800-tallet, og at utvisningen pågikk fram til 1983.

Området hadde egen torvtilsynsmann før 1910. Torvmesteren i Finnmark utviste torvuttak til alle 13 oppsittere i Gulgofjord/Vuodavuotna i 1907. Sjølaksefiske fra den usolgte grunnen i Gulgofjord/Vuodavuotna var underlagt utvisning i alle fall fra 1930-tallet. Fire utmarksslåtter ble forpaktet i tvisteområdet på begynnelsen av 1900-tallet. Fordi eiendommene var forholdsvis store i Gulgofjord/Vuodavuotna, var det neppe noe stort behov for å forpakte utmarksslåtter. Slåttebruk utenfor forpaktede utmarksslåtter gikk ikke ut over den alminnelige bruksretten. Fisket i innlandsvannene og i elvene var fritt og skjedde innenfor den alminnelige bruksretten. Jakt og fangst på statens grunn i Finnmark skjedde også innenfor den alminnelige bruksretten. Elgjakta er blitt forvaltet av staten og senere av Finnmarkseiendommen siden elgjakta kom i gang rundt år 2000.

Statens disposisjoner ble respektert av den fastboende befolkningen, som ikke har rådet over tvisteområdet som en eier, men som bruksrettshavere. Statens eiendomsrett til den ikke utmålte grunnen i Gulgofjord/Vuodavuotna var etablert som et festnet rettsforhold da bygda ble fraflyttet rundt 1970. Bygdefolkets bruk gikk ikke ut over den alminnelige bruksretten som i dag er nedfelt i finnmarksloven § 22 og § 23. Bygdelagsrettighetene som ble opparbeidet, kan ikke utnyttes av folk som er flyttet fra bygda. Bygdelagsrettighetene er i dag bortfalt, og vekkes ikke til live om bygda igjen får ny fast bosetting. Uansett kan dagens grunneiere og hytteeiere ikke gjøre bygdelagsretten gjeldende. De kan kun påberope seg de rettigheter de selv måtte ha opparbeidet på selvstendig rettsgrunnlag eller som følger av loven.

Den fastboende befolkningen ervervet ingen særrett til fiske i Trollfjordelva/Stuorrajohka. De hadde en alminnelig fiskerett med et selvstendig grunnlag som var i samsvar med det lovgivningen har tillatt. Bruken av Trollfjordelva/Stuorrajohka gikk ikke ut over, og i alle fall ikke klart ut over, den alminnelige fiskeretten. Retten hadde ikke et innhold ut over det som i dag følger av finnmarksloven § 22 og § 23. Det er ikke grunnlag for å sette til side Finnmarkseiendommens styringsrett etter finnmarkslovens kapittel 3 i medhold av lovens § 21 andre ledd og § 5 andre ledd.

Subsidiært anføres at den tidligere fastboende befolkningens eventuelle særrett til fiske bortfalt ved fraflyttingen rundt 1970. Denne eventuelle særretten kan uansett ikke utnyttes av dagens grunneiere og hytteeiere.

ILO-konvensjon nr. 169 er delvis inkorporert ved vedtakelsen av finnmarksloven, jf. lovens § 3 første punktum. Konvensjonen kan ikke påberopes direkte som grunnlag for eier- eller besittelsesrettigheter, jf. Stjernøydommen (HR-2016-2030-A) avsnitt 76 og Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 100-102. Etter finnmarksloven § 3 andre punktum, skal loven anvendes i samsvar med folkerettens regler om urfolk og minoriteter. Dette er en henvisning til det alminnelige presumsjonsprinsippet, jf. Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 103.

Statens disposisjoner og reindriftens bruk av tvisteområdet tilsier at vilkåret «traditionally occupy» i ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 1 ikke er oppfylt i denne saken, jf. Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 170-171 og Stjernøydommen (HR-2016-2030-A) avsnitt 105-106. Konvensjonsbestemmelsen gir uansett ikke grunnlag for en personlig eiendomsrett for saksøkerne.

Det bestrides at fast bosetting som forutsetning for at en bygdelagsrett skal bestå, er i strid med FN-konvensjonen om rasediskriminering artikkel 5. Kravet følger av alminnelige tingsrettslige prinsipper og vil gjelde for alle, ikke bare for sjøsamer.

Finnmarkseiendommen la ned slik påstand:

1. Saken avvises for så vidt gjelder saksøkernes prinsipale påstand.
2. Finnmarkseiendommen frifinnes.
3. Finnmarkseiendommen tilkjennes saksomkostninger fra staten i medhold av finnmarksloven § 43.

Utmarksdomstolen for Finnmark har kommet til at Finnmarkseiendommen blir å frifinne, og bemerker:

Utmarksdomstolen har kommet til at den fastboende befolkningen i Gulgofjord/Vuodavuotna ikke hadde ervervet en kollektiv eiendomsrett til tvisteområdet da stedet ble fraflyttet rundt 1970. De fastboende på fraflyttingstidspunktet, og deres etterkommere, er derfor heller ikke nå eierberettigede til tvisteområdet. Utmarksdomstolen har videre kommet til at dagens grunneiere og hytteeiere i området ikke har en særrett til fiske i Trollfjordelva/Stuorrajohka.

At utmarksdomstolen har kommet til en annen konklusjon enn Finnmarkskommisjonen, skyldes flere forhold. Det er for det første fremlagt nytt bevismateriale for utmarksdomstolen. Dette materialet kaster først og fremst nytt lys over statens rettslige og faktiske disposisjoner i området. Dernest kommer at Høyesterett har avsagt to dommer knyttet til finnmarkslovens prosess for rettighetskartlegging. Stjernøydommen (HR-2016-2030-A) ble avsagt 28. september 2016, og Nessebydommen (HR-2018-456-P) ble avsagt 9. mars 2018. Retningslinjene Høyesterett har trukket opp i disse dommene, særlig hva gjelder betydningen av statens disposisjoner for kollektive rettighetserverv, sammenholdt med det samlede bevisbildet, har vært av betydning.

Om Gulgofjord/Vuodavuotna og tvisteområdet

Gulgofjord/Vuodavuotna ligger i Berlevåg kommune og er en østlig arm av Tanafjorden/Deanuvuotna. Stedet ligger mer enn 30 kilometer fra Berlevåg/Bearralváhki, som ligger i retning nord, og mer enn 20 kilometer fra Kongsfjord/Strommavuotna, som ligger i retning øst. Stedet er uten veiforbindelse, og ferdselen til og fra Gulgofjord/Vuodavuotna har i all hovedsak skjedd sjøveien.

Fjordarmen er omgitt av fjell i nord og sør. I østlig retning åpner terrenget seg i tre dalfører; Sördalen/Mádjejohka, Gulgodalen/Stuorrajokleahki og Langdalen/Luostelanleahki. Dalene er av ulik lengde og er en del skogkledt i de nedre delene. Hele Sördalen/Mádjejohka og størstedelen av Gulgodalen/Stuorrajokleahki inngår i tvisteområdet. Langdalen/Luostelanleahki, den nordligste av dalene, er også den lengste, og det er bare den nedre delen av dalen som inngår i tvisteområdet. Dalene strekker seg inn

mot flate fjellstrekninger på Varangerhalvøya. Trollfjordelva/Stuorrajohka renner gjennom Gulgodalen/Stuorrajokleahki og har utløp i Gulgofjord/Vuodavuotna.

Twisteområdet omfatter totalt ca. 30 000 dekar utmark nord, sør og øst for fjorden, og omfatter den tidligere fastboende befolkningens tradisjonelle bruksområder i utmarka, inklusiv noen fjellpartier og ferskvann. Twisteområdet omfatter også et naturreservat på om lag 11,3 kvadratkilometer, beliggende i den sørøstlige delen av twisteområdet. Naturreservatet ble opprettet i 2007.

De første utmålinger av eiendom i Gulgofjord/Vuodavuotna skjedde i 1842. Det ble da utmålt ti eiendommer. Etter det er det utmålt elleve eiendommer fra den antatte statsgrunnen i perioden 1873 til 1960. Det er videre etablert 20 festetomter i området, hvorav 14 ligger på grunn der Finnmarkseiendommen er hjemmelshaver og fem på grunn der Berlevåg kommune er hjemmelshaver. Hus som ble brukt til bolig før stedet ble fraflyttet, tjener i dag som fritidsboliger. Det er videre oppført 19 hytter i området.

Gulgofjord/Vuodavuotna ble tidligere benevnt Trollfjord. Ifølge *Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745*, ved Nissen og Kvamen, bind I side 301, var «Troidfiord» en ubebodd «Bugt» på den østre landside i «TanaFiord». Schnitler beskrev «Troidfiord» å være «¼ Miil dyb i Øster, og i Gabet viid omkring-fielded ...». Gulgofjord/Vuodavuotna var en del av Tanasiidaens ressursområde.

Gulgofjord/Vuodavuotna fikk stabil helårsbosetning få år etter at Schnitler beskrev stedet som ubebodd. I 1769 bodde det 37 sjøsamer der. Fram til slutten av 1860-tallet var Gulgofjord/Vuodavuotna det stedet i dagens Berlevåg kommune som hadde flest fastboende. Ved folketellingen i 1801 bodde det 42 personer på stedet, i 1865 var tallet steget til 59, og i 1875 hadde tallet steget ytterligere til 82. Fra 1885 til 1910 varierte folketallet mellom 51 og 60. I 1947 bodde 33 personer på stedet fordelt på sju husstander, og i 1960 var antall husstander 14. På 1950-tallet bodde det 10-11 familier i Gulgofjord/Vuodavuotna. Bygda ble fraflyttet rundt 1970. Det vises til Finnmarkskommisjonens rapport om rettighetsforholdene i felt 6 Varangerhalvøya vest side 160.

Befolkningen i Gulgofjord/Vuodavuotna var i hovedsak sjøsamer. Friis' etnografiske kart viser at ni familier var bosatt på stedet i 1861. Syv familier bodde i gamle og to familier bodde i tømmerhus. Alle var samer. I 1888 var ni familier bosatt på stedet; syv angitt som samiske og to norske. Av de samiske familiene bodde seks i gamle og en i tømmerhus. De to norske familiene bodde i tømmerhus. I 1900 bodde det tre norske og syv samiske familier på stedet, jf. St. prp. nr. 2 (1900-1901) *Oplysningsvæsenets fonds særbudget* side 49.

Det var et skolehus i Gulgofjord/Vuodavuotna før 1875, jf. Tor Førde: *Sentrale trekk ved utviklinga i Berlevåg 1865-1940*, (1984) side 58. Friis' etnografiske kart viser at stedet også hadde et skolehus i 1888. Samme kart viser at det var to handelssteder i Gulgofjord/Vuodavuotna. Stedet hadde videre faste anløp av lokalbåt fra 1870-årene til 1963, jf. fremlagt utdrag fra boken *Posthistorie og poststempler fra Finnmark fylke* (1993). Rundt 1900 drev Peter Syltran landhandel på stedet, jf. Tor Førde: *Sentrale trekk ved utviklinga i Berlevåg 1865-1940*, (1984) side 59. En av stedets innbyggere, Ottar Frantzen, drev butikk og fiskeoppkjøp i tiden etter andre verdenskrig og fram til midten av 1960-tallet, jf. intervju med A 21. mai 2015 som ledd i Finnmarkskommisjonens innsamling av muntlige kilder i felt 6 Varangerhalvøya vest.

Den fastboende befolkningens og andres bruk av tvisteområdet

Utmarksdomstolen slutter seg til Finnmarkskommisjonens beskrivelse av at bygdefolket i Gulgofjord/Vuodavuotna drev en omfattende og intensiv bruk av tvisteområdet fra midten av 1700-tallet og til området ble fraflyttet rundt 1970. Det vises til kommisjonens beskrivelse av bruken i kommisjonens rapport fra felt 6 Varangerhalvøya vest, side 163-165.

De viktigste næringene var fjordfisket og sjølaksefisket. Fremlagte protokoller for utvisning av lakseplasser viser at sjølaksefisket var underlagt utvisning i alle fall fra 1930-tallet. I tillegg drev befolkningen gårdsdrift med bufe og utnyttet beiteressursene i utmarka. Det var utmarksslåtter i nærheten av Bjørnevannet/Guovžajávri og langs Trollfjordelva/Stuorrajohka. Slåttene var i liten grad gjenstand for statlige utvisninger, men ble fordelt internt blant bygdefolket.

Finnmarkskommisjonen har lagt til grunn at det ble drevet garnfiske etter sjørøye i Trollfjordelva/Stuorrajohka, og at det ble fisket i flere av innlandsvannene som omfattes av tvisteområdet. Dette samsvarer med det bevisbildet som er presentert for utmarksdomstolen. Bygdefolket drev også med jakt og snarefangst av ryper, primært for salg. Fangstområdene var ikke gjenstand for intern fordeling fordi det var konkurranse om de beste plassene, men bygdefolket utøvde en form for regulering av uttaket.

Den fastboende befolkningen drev vedhogst i Gulgodalen/Stuorrajokleahki, som har god tilgang på bjørkeskog. Stokkene ble ofte fløtt nedover Trollfjordelva/Stuorrajohka i vårflommen. Et annet hogstområde var Máttavuovdi. Finnmarkskommisjonen har lagt til grunn at statens vedutvisning ikke kom i gang før etter andre verdenskrig, og at vedskogen derfor var internt fordelt blant bygdefolket. Som utmarksdomstolen kommer tilbake til under drøftelsen av statens disposisjoner, er det holdepunkter for at staten allerede på slutten av 1800-tallet drev en mer aktiv skogforvaltning i tvisteområdet.

Også den statlige forvaltningen av torvressursene synes å ha kommet i gang noe tidligere enn det Finnmarkskommisjonen har lagt til grunn. Det er på det rene at bygdefolket har tatt ut torv i tvisteområdet, både i og utenfor utviste torvuttak. Finnmarkskommisjonen beskriver på side 54 i sin rapport fra utredningsfeltet at et statlig torvoppsyn var godt etablert i Berlevåg kommune i 1929, blant annet i Gulgofjord/Vuodavuotna. Som utmarksdomstolen kommer tilbake til under drøftelsen av statens disposisjoner, utviste torvmesteren i Finnmark torvuttak til alle oppsittere i Gulgofjord/Vuodavuotna i 1907.

Utmarksdomstolen legger som Finnmarkskommisjonen til grunn at bygdefolket plukket multer flere steder i tvisteområdet, at bygdefolket hadde faste myrer de høstet, men at det ble avtalt intern fordeling av myrene i år med lite bær. Bygdefolket plukket også egg til eget bruk i Fuglevika/Sieiddeluokta.

Utmarksdomstolen slutter seg til Finnmarkskommisjonens vurdering om at bygdefolkets bruk av tvisteområdet i mer enn 200 år har vært preget av kontinuitet, at bruken var altomfattende, og at alle tilgjengelige ressurser ble benyttet.

Den vestre delen av Varangerhalvøya har vært brukt til reindrift i flere hundre år. Det vises til Finnmarkskommisjonens rapport fra felt 6 Varangerhalvøya vest, side 125 og 126. Det er sparsomt med opplysninger om reindriften i tvisteområdet i historisk tid, men partene forstås å være enige om at før det ble fastboende befolkning i Gulgofjord/Vuodavuotna, tilhørte området Tanasiidaens ressursområde. Reindriften bruk kan ha variert i intensitet gjennom tidene. Nå inngår tvisteområdet i sommerbeiteområdet for reinen til reindriftssamene i Rákkonjarga reinbeitedistrikt. Det er vårbeiteområder langs fjorden i og omkring Gulgofjord/Vuodavuotna og opp dalførene. Det er kalvingsland på nordsiden av fjorden og opp Langdalen/Luostelanleahki. Det går videre ei trekklei langs Trollfjordelva/Stuorrajohka.

Finnmarkskommisjonen har lagt til grunn at reindriften bruk av tvisteområdet ikke har gått ut over det den alminnelige reindriftsretten åpner for, og at reindriften i liten grad har utnyttet ressursene i området på grunn av «verddevuohta», altså bytte av varer og tjenester mellom den fastboende befolkningen og reindriftssamene. Utmarksdomstolen vil likevel bemerke at reindriftsretten omfatter ulike bruksrettigheter som rett til beite, rett til flyttlei, rett til anlegg som er nødvendig i forbindelse med utøvelse av reindrift, og rett til å høste av naturen ved jakt, fiske og uttak av brensel og trevirke. Allerede i dommen inntatt i Rt-1862-654 uttalte Høyesterett at reindriftsutøverne er «berettigede til saadan Brug af Mark og Træfang, som er aldeles fornøden for deres Levemaade». Retten til å oppføre faste innretninger er også forutsatt i den etterfølgende reindriftslovgivningen fra og med felleslappeloven av 1883, jf. Stjernøydommen (HR-2016-2030-A) avsnitt 114. Etter utmarksdomstolens vurdering må reindriften over tid i alle fall ha utnyttet noen av disse ressursene også i tvisteområdet.

Ellers har andre enn reindriften kun sporadisk brukt tvisteområdet.

Førstvoterende har oppsummert bygdefolkets bruk av ressursene i Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 145 slik:

«Det samlede inntrykket ut fra utmarksdomstolens gjennomgang er at disse ressursene er utnyttet av lokalbefolkningen uten at staten i vesentlig grad har grepet inn, verken på grunnlag av en forutsetning om å være eier eller som forvaltningsmyndighet. I den grad lovgivningen har inneholdt regulerings- eller utvisningshjemler, er disse i liten grad benyttet. Lokalbefolkningen har i noen grad fordelt bruken av ressursene mellom seg, i første rekke ved at man i ulike sammenhenger har brukt ulike geografiske områder.»

I sum er den fastboende befolkningens bruk av tvisteområdet i Gulgofjord/Vuodavuotna i stor grad sammenfallende med bygdefolkets bruk i Nessebysaken. Den fastboende befolkningen i Gulgofjord/Vuodavuotna har likevel hatt mindre konkurranse fra andre om bruken enn det tilfellet var i Nessebysaken. På den andre siden har staten siden 1840-tallet utvist aktivitet i området, en aktivitet som har vært betydelig sett i forhold til områdets størrelse og befolkning.

Statens disposisjoner i Gulgofjord/Vuodavuotna

Jordutvisning

Den første organiserte utvisningen av jordbruksjord i Finnmark startet med jordutvisningsresolusjonen av 1775 (*Kgl. Resolution ang. Jorddelingen i Finmarken samt Bopladers Udvisning og Skyldlægning sammesteds av 27. mai 1775*). Dette er den første lovreguleringen om grunn og naturressurser i Finnmark. Jordutvisningsresolusjonen åpnet for utmåling av jordbruksjord til full eiendom. Grunntanken var at staten ønsket å oppmuntre til bosetting langs kysten. For å oppnå dette, skulle det utvises små boplasser med nødvendige ressurser til grupper for tre til fem familier. Ifølge førstvoterende i Nessebydommen, regulerer resolusjonen tildeling og ikke bare registrering av allerede eksisterende rettigheter, jf. HR-2018-456-P avsnitt 135. Etter resolusjonens § 1 skulle det «anvises» grunn. Størrelsen skulle bestemmes ut fra en families alminnelige behov, og dermed ikke bygge på eventuelle tidligere eksisterende rettigheter til grunn. Også reglene i §§ 3 og 4 om tildeling av rett til fiske og rett til «birkeskov» fremstår klart knyttet til behovet, og ikke basert på eventuelle tidligere etablerte rettigheter, jf. Høyesteretts dom i Nessebysaken avsnitt 135.

Amtmannen i Finnmark hadde overoppsynet med utvisningen av jord. Etter hvert ble det praksis at det i forkant av endelig eiendomsoverdragelse ble utstedt såkalte amtssedler. Over hele Finnmark ble jord benyttet i henhold til slike amtssedler, hvor brukeren skulle rydde og dyrke plassen innen en bestemt tid, vanligvis innen to eller tre år. Først når plassen var ryddet og dyrket opp, fikk man skjøte på eiendommen. Skjedde ikke det innen

fastsatt tid, falt grunnen tilbake til staten. Det vises til Kirsti Strøm Bull:

Jordsalgslovgivning. En retthistorisk gjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775-1920, (2014) side 26.

Av Finnmarkskommisjonens rapport fra felt 6 Varangerhalvøya vest, side 61, framgår det at den første tilvisningen av jord i Berlevåg skal ha skjedd i 1797, og at det i 1817 ble etablert to eiendommer i dagens Berlevåg kommune. Etter de to utmålene i 1817, ser det ikke ut til å ha skjedd nye utmål før det i 1842 ble utmålt ti eiendommer i Gulgofjord/Vuodavuotna. Utmålingen av disse eiendommene er følgelig blant de tidligste eiendomsutvisninger i nåværende Berlevåg kommune. Det er holdepunkter i skjøtene for at det i forkant av de endelige eiendomsoverdragelse hadde blitt utstedt amtssedler. Av utskrift av pantebok for Tana sorenskriveriembete for 1819-1862 framgår eksempelvis følgende tekst i skjøte datert 1. april 1842 for Troldfjord No 7:

«Mons Lie Byfoged i Tromsø og const. Amtmand i Finmarkens Amt Gjør vitterligt at da den i sin Tid Nils Mortensen til Brug og Beboelse overdragne Plads Troldfjord No 7 i Thanens Thinglaug, Østfinmarkens Fogderi, er befunden ved Rydning og Dyrkning saaledes forbedret at den ved en under 1ste September 1841 afholdt Jorduddelings og Skyldsetningsforretning er bleven skyldlagt for 1 Ko 6 Faar ... saa bliver herved ifølge de Amtet meddelte høieste Ordres benevnte Jordplads hvis Stækning og Grændser ved Opmaalingen er beskrevet saaledes, nemlig ...»

Tilsvarende tekst gjenfinnes i skjøter av samme dato for Troldfjord No 3, No 4, No 5 og No 6.

Finnmarkskommisjonen har lagt til grunn at det senere har skjedd seks utmål fra den antatte statsgrunnen i Gulgofjord/Vuodavuotna; ett i 1873, ett i 1876, ett i 1941, ett i 1952, ett i 1958 og ett i 1960. Fem av disse ble utmålt til private. I tillegg har området ni eiendommer som er fradelt fra tidligere utmålte eiendommer.

Det er fremlagt ny dokumentasjon for utmarksdomstolen som viser at ytterligere fem eiendommer ble utmålt i perioden 1916 til 1949.

Eiendommen «Fjeldvik» ble utmålt i 1916 og regjeringskjøte ble utstedt til Nils Nilsen Astrup. Eiendommen «Solstrand» ble utmålt 16. september 1947, og er ved utmålsforretningen beskrevet å ligge øst for Hamnelva. Eiendommen ble bortfestet fra Finnmark jordsalgskommisjon til Ottar Frantzen 22. desember 1947. Eiendommen «Sjøtomta» ble utmålt 2. august 1948 og ble ved utmålsforretningen beskrevet å grense «i sør til sjøen, og ellers til statsgrunn». Eiendommen «Støa» ble utmålt 27. juli 1949 etter søknad fra Oscar Lorentzen.

Bureisningsbruket «Tinnslett» ble utmålt i 1944. Av forhandlingsprotokollen 21. juli 1944 framgår det at forretningen gjaldt søknad fra Olav Johan Kyrre Nordgård om utmål av 250 dekar jord til bureisning. Grunnstykket er beskrevet å ligge nord for Trollfjordelva/Stuorrajohka ca. fire kilometer «oppe i dalen og er omgitt av statsgrunn». Det framgår videre at grunnstykket «ligger overfor de teiger de bruksberettigede har, men der skal i årene 1941-43 vært hogd ca. 80 favner ved til Berlevåg fiskevær». Eiendommen ble bortfestet i 1948 fra Finnmark jordsalgkommisjon til Olaf Nordgård.

Skog

Jordutvisningsresolusjonen av 1775 var den første lovregulering som omfattet bjørkeskogen i tvisteområdet. Resolusjonens bestemmelse i § 4 ga rett til bruk av bjørkeskogen mot utvisning. Det tok likevel lang tid før utvisningsordningen ble etablert i praksis. Om dette vises det til NOU 1993: 34 *Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark* side 88 flg. Det foreligger få opplysninger om vedutvisning i tvisteområdet. Statens forvaltning av skogen i Gulgofjord/Vuodavuotna synes likevel å være mer aktiv og ha kommet tidligere i gang enn det Finnmarkskommisjonen har lagt til grunn.

Ny dokumentasjon fremlagt for utmarksdomstolen viser at det var en egen skogtilsynsmann i «Trollfjord» på 1890-tallet. Følgende framgår av *Inberetning fra skogforvalteren i Østfinnmarkens forvaltnings-omraade, P. Gløersen, for 1897-1898*:

«Skogtilsynsmand i Trollfjord, Nils Iversen, blev fra 1ste juli 1897 afskediget paa grund af høi alder og nesten blindhed, hvorefter fra samme tid i hans sted blev ansat Hans Jensen Trollfjord.»

Av *Indberetning om det norske skogvesen – bilag til St.prp. nr. 1 (1923)* framgår det at «Trollfjord statsskog i Berlevåg herred» fra 1. juni 1921 ble overført til Midtre Finnmark skogforvaltningsområde. Av innberetningene fra skogforvalteren i Midtre Finnmark for 1923 og 1924, framgår det at det i «Trollfjord» var foretatt tynningshugst i bjørkeskogen begge år. Det er videre dokumentert at skogvokteren i Tana i 1941-1943 solgte ved som var hugget i Gulgofjord/Vuodavuotna til Berlevåg kommune. Noen sikre opplysninger om når utvisning av vedteiger kom i gang, foreligger likevel ikke, men utmarksdomstolen legger til grunn Finnmarkskommisjonens opplysning om at vedutvisningen pågikk fram til 1983.

Torv

Jordutvisningsresolusjonen av 1775 hadde ingen bestemmelser om torvstikking, noe som ifølge Sverre Tønnessen gikk inn under de herligheter som fortsatt skulle være i alminnelig bruk. Selv om bruken av torv har vært kjent i Finnmark i flere hundre år, ble ikke bruk av torv til brensel alminnelig før ut på 1800-tallet da befolkningen økte sterkt. Bruken var en uregulert bruk i alders tid foretatt av bygdefolket i Finnmark i eget bygdeområde, jf. Sverre Tønnessen: *Retten til jorden i Finnmark* (1979) side 269 flg. Ved lov 3. august 1897 om

Torvskur paa Statens Grund i Finnmarken ble det innført en utvisningsordning for å sikre rasjonell bruk. Torvskur på statens grunn skulle være tillatt inntil videre, men bare til husbruk etter utvisning etter regler fastsatt av amtmannen, jf. lovens § 1.

Finnmarkskommisjonen har i sin rapport fra utredningsfeltet, side 161, vist til at det på 1920-tallet var etablert et statlig torvoppsyn med torvoppsynsmann i Gulgofjord/Vuodavuotna, men at kommisjonen har funnet få opplysninger om torvutvisning i området. Det er imidlertid fremlagt nye opplysninger for utmarksdomstolen som viser at torvmesteren i Finnmark allerede i 1907 utviste torvuttak til alle 13 oppsittere i Gulgofjord/Vuodavuotna. Det vises til *Indberetning fra torvmesteren i Østfinmarken Klerck, 1909*, bilag til St.prp. nr. 1 Hovedpost VIII. Det framgår her at «en i Trollfjorddalen ved Jerrijok beliggende myr» ble undersøkt 9. juli 1907, og at den viste seg å inneholde god «brændtorv». Alle 13 oppsittere i bygda fikk utvist en teig hver av åtte meters bredde.

Innberetningen fra 1909 beskriver også at vedforrådet i området var blitt mindre og at befolkningen måtte henvises til å bruke torv:

«Vedforraadet i Troldfjord er nå ganske ubetydelig og maa derfor indskrænkes, hvorfor befolkningen blir henvist til torv, hvorav der nu er paavist god saadan for et længere tidsrum. Tilsynsmand maa ansættes.»

Under befaringen av tvisteområdet besikket utmarksdomstolen deler av det torvuttaket som ble utvist i 1907, men kunne også konstatere at det var blitt tatt ut torv andre steder i tvisteområdet.

Utmarksslåtter

Jordsalgsloven av 1863 avskaffet ordningen med amtssedler. De som hadde amtssedler på grunn som var bebygget eller oppdyrket og inngjerdet, kunne få skjøte. Retten til å få skjøte gjaldt imidlertid ikke for de mange amtssedler som i tidenes løp var utstedt for utmarksslåtter som ikke kunne dyrkes opp. Jordsalgreglementet av 1864 og 1876 ga adgang til å bortforpakte utmarksslåtter for fem år av gangen. Etter jordsalgsreglementet av 1902 kunne utmarksslåtter bortforpaktes dersom de ikke kunne avhendes. For nærmere om disse forhold vises det til Kirsti Strøm Bull: *Jordsalgslovgivning. En rettshistorisk gjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775-1920*, (2014) side 48-49.

Det ble bortforpaktet få utmarksslåtter i tvisteområdet. Finnmarkskommisjonen har funnet fire slike bortforpaktninger, en fra og med 1905 til og med 1909, og tre fra og med 1916 til og med 1920. Ingen ble fornyet.

Andre statlige disposisjoner

Med hjemmel i lakseloven av 1905 og senere lovgivning, har staten i alle fall fra 1930 utvist plasser for sjølaksefiske i Gulgofjord/Vuodavuotna. Fisket i Trollfjordelva/Stuorrajohka ble bortforpaktet fra Finnmarkseiendommen til Gulgofjord hytteforening for fem år med virkning fra 2009, men foreningen sa opp kontrakten i 2011. Etter dette har elva vært stengt for fiske av anadrome laksefisk.

Den rettslige betydningen av sakens samiske karakter

Før bygda ble fraflyttet var Gulgofjord/Vuodavuotna en levende sjøsamisk bygd. Dette framgår av beskrivelsen foran om bygda, dette er beskrevet i Finnmarkskommisjonens rapport fra utredningsfeltet på side 160 og er ikke omstridt. Innholdet i samenes rettigheter vil følgelig være et grunnleggende utgangspunkt ved bedømmelsen av kravene i denne saken.

Høyesteretts avgjørelser i Stjernøyasaken (HR-2016-2030-A) og Nessebysaken (HR-2018-456-P) omhandler også vernet i Grunnloven og i folkerettslige regler av samenes rettigheter som urfolk, og sammenfattes i det følgende.

Den grunnleggende internrettslige bestemmelsen om samenes rettigheter er Grunnloven § 108, som har følgende ordlyd:

«Det påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv»

Bestemmelsen er en videreføring av den tidligere bestemmelsen i Grunnloven § 110 a, og retter seg først og fremst mot regjering og Storting. Prinsippet som kommer til uttrykk i bestemmelsen, kan også få betydning ved tolkningen av lover og ved anvendelse av sedvanerettslige regler, for eksempel som en retningsgivende bestemmelse for forvaltningens skjønnsutøvelse. Det vises til Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 90-91.

Grunnloven § 92 pålegger statens myndigheter å «respektere og sikre menneskerettighetene slik de er nedfelt i denne grunnlov og i for Norge bindende traktater om menneskerettigheter». Dette omfatter også traktater som sikrer samenes rettigheter. Ved Høyesteretts plenumsdom i Holship-saken (HR-2016-2554-P), ble det klarlagt at Grunnloven § 92 ikke innebærer at de traktatene bestemmelsen viser til, skal ha grunnlovs trinnhøyde. Det bestemmelsen innebærer, er et pålegg til domstolene og andre myndigheter om å håndheve menneskerettighetene på det nivå de er gjennomført i norsk rett, se dommen avsnitt 70 og Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 93.

Finnmarksloven gjelder med de begrensninger som følger av ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, jf. lovens § 3. Formuleringen «med de begrensninger» innebærer at ILO-konvensjonen går foran finnmarksloven hvis det skulle vise seg at bestemmelser i loven står i motstrid til bestemmelser i ILO-konvensjonen. Hvis man derimot kommer til, på bakgrunn av ILO-konvensjonen, at loven mangler bestemmelser av et visst innhold, vil dette være en oppgave for lovgiver. Domstolen skal ikke bruke ILO-konvensjonen til å bygge ut finnmarksloven. Dette innebærer en delvis inkorporering av konvensjonen begrenset til finnmarkslovens egne bestemmelser. Selv om loven regulerer prosedyrene for å avklare rettigheter, regulerer den ikke de *materielle reglene* som rettighetene skal avklares på grunnlag av.

Det følger også av finnmarksloven § 3 at loven skal anvendes i samsvar med folkerettens regler om urfolk og minoriteter. Dette innebærer at i den utstrekning ILO-konvensjonen ikke er inkorporert ved finnmarksloven § 3 første punktum, vil den likevel få vesentlig betydning ved anvendelsen av loven. Dette følger også av det alminnelige presumsjonsprinsippet, som går ut på at norsk rett så langt som mulig skal tolkes i samsvar med folkeretten.

Den sentrale bestemmelsen om urfolks privatrettslige rettigheter er inntatt i ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14, som i nr. 1 har regler om anerkjennelse av rettigheter til tradisjonelle urfolksområder. Den etablerer en plikt for statene til å beskytte urfolkets eksisterende rettigheter, men ingen plikt til å etablere nye rettigheter for urfolket. Bestemmelsen skiller mellom områder hvor urfolket har vært den dominerende brukergruppen, og områder som også andre grupper har brukt. I de førstnevnte tilfellene kan det være grunnlag for å anerkjenne eierrettigheter, og i de sistnevnte for å anerkjenne bruksrettigheter. En begrenset bruk av andre er følgelig ikke til hinder for eiendomserverv gjennom utøvelse av eierrådighet i alders tid, jf. Stjernøydommen (HR-2016-2030-A) avsnitt 83.

FNs urfolkserklæring, vedtatt på FNs generalforsamling i 2007, er et sentralt dokument innenfor urfolksretten. De enkelte bestemmelsene i erklæringen synes likevel ikke å gå lenger enn det som følger av bindende konvensjoner, i første rekke ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater.

Etter menneskerettsloven § 2, jf. § 3, gjelder nærmere angitte internasjonale menneskerettskonvensjoner «som norsk lov» med forrang foran annen lovgivning. Blant disse konvensjonene er FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter. Det er ikke tvilsomt at samene er vernet etter konvensjonens artikkel 27 om minoritetsvern.

Høyesteretts rettsanvendelse i Svartskogsaken (Rt-2001-1229) om eiendomsrett og i Selbusaken (Rt-2001-769) om reindriftsutøveres bruksrett, utgjør for øvrig viktige rettskilder ved vurderingen av tradisjonell samisk bruk som grunnlag for rettsserverv.

Anvendelse av tingsrettslige prinsipper på samiske premisser er i tråd med ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 8 nr. 1 om at det ved anvendelse av nasjonale regler overfor urfolk, skal tas «tilbørlig hensyn til deres sedvaner og sedvanerett».

For oppsummeringen foran vises det til Stjernøydommen (HR-2016-2030-A) avsnitt 74-85 og til Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 89-104.

Den konkrete vurderingen av saksøkernes krav om eiendomsrett

I Selbudommen (Rt-2001-769) og i Svartskogdommen (Rt-2001-1229) er det fremhevet at når alminnelige nasjonale tingsrettslige regler skal anvendes for å ta stilling til samenes rettigheter, må det skje på samiske premisser. Svartskogdommen er særlig relevant for den foreliggende saken ettersom den gjelder sjøsamers krav på eiendomsrett til et utmarksområde som staten var registrert hjemmelshaver til.

Svartskogsaken gjaldt spørsmålet om staten var eier av et utmarksområde på 116 kvadratkilometer i Manndalen i Kåfjord kommune, Troms. Høyesterett kom til, etter en historisk gjennomgang av hvilken bruk som var utøvd og hvor lenge den hadde foregått, at kravene til brukens omfang og varighet i henhold til reglene om alders tids bruk oppfylte kravene for brukernes erverv av eiendomsrett. I Selbudommen (Rt-2001-769) er følgende hovedvilkår oppsummert for rettserverv ved alders tids bruk: «Det må foreligge en viss bruk, som må ha funnet sted i lang tid, og ha skjedd i god tro.» Hva som utgjør tilstrekkelig lang tid beror på en bred vurdering, herunder hvor intensiv og eksklusiv bruken har vært. Brukstiden må være henimot 100 år, men minst 50 år. I kravet til god tro ligger at pretendenten må ha utøvd en bruk han eller hun mener seg berettiget til. Det vises til Falkanger og Falkanger: *Tingsrett*, 7. utgave (2013) side 364-365. Ved vurderingen av om samisk naturbruk over lang tid har gitt grunnlag for rettighetserverv, må det legges vekt på særtrekk ved samisk naturbruk og samiske rettsoppfatninger.

Som tidligere nevnt slutter utmarksdomstolen seg til Finnmarkskommisjonens vurdering om at bygdefolkets bruk av tvisteområdet i mer enn 200 år har vært preget av kontinuitet, at bruken var altomfattende, at alle tilgjengelige ressurser ble benyttet og at bruken har skjedd med liten konkurranse fra andre. I likhet med Svartskogen er Gulgofjord/Vuodavuotna topografisk avgrenset, og området har bare i meget begrenset grad vært brukt av andre enn de fastboende og reindriften. De fastboendes bruk av området tilfredsstillende klart kravet til tid og kontinuitet for erverv av rettigheter etter reglene om alders tids bruk.

Hovedspørsmålet i saken er imidlertid om den fastboende befolkningen rådet over tvisteområdet som om de var eiere, jf. Stjernøydommen (HR-2016-2030-A) avsnitt 96. Vurderingen av om det er etablert rettigheter ved alders tids bruk må skje ut fra en bred vurdering. Lokalbefolkningens handlemåte og oppfatninger må holdes opp mot

disposisjoner som er foretatt av andre, og som fremstår som utøvelse av eiendomsrett, sml. Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 147. Ved denne vurderingen kan man ikke se bort fra de disposisjoner staten har foretatt på grunnlag av en oppfatning om å være eier. Dette gjelder selv om vurderingen skal skje på samiske premisser, og selv om staten har opptrådt med det uriktige utgangspunkt at samenes utnyttelse av utmarksressursene var «tålt bruk». Det vises til Høyesteretts dom i Nessebysaken avsnitt 147. Selv om Nessebysaken gjaldt retten til å forvalte utmarksressurser, kan utmarksdomstolen ut fra Høyesteretts uttalelser i Nessebydommen, vanskelig ta et annet utgangspunkt i denne saken.

Utmarksdomstolen legger følgelig til grunn Høyesteretts vurderinger i Stjernøyadommen og Nessebydommen om at statens utvisning av grunn og utmarksslåtter, salg og bortfeste av eiendom, er disposisjoner som staten har foretatt på grunnlag av en oppfatning om å være eier av grunnen. Det vises til Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 149 og Stjernøyadommen (HR-2016-2030-A) avsnitt 113.

Statens utmålinger av i alt 21 eiendommer i Gulgofjord/Vuodavuotna må følgelig ses som et uttrykk for statens oppfatning av å være eier av grunnen. Utmålingene skjedde spredt over en periode på 120 år; i 1842, 1873, 1876, 1916, 1941, 1944, 1947, 1948, 1952, 1958 og 1960. Utmarksdomstolen legger til grunn at det heller ikke i denne saken kan trekkes noe skarpt skille mellom det som er påvist av aktivitet fra statens side i det som er tvisteområdet og i bygda for øvrig, jf. Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 142. Det har ikke vært utmålt andre eiendommer enn bureisningsbruket «Tinnslett» i tvisteområdet. Eiendommen ble utmålt i 1944 og ligger sentralt i tvisteområdet. Staten har videre forvaltet skogen i tvisteområdet siden 1890-tallet gjennom egen skogtilsynsmann for «Trollfjord statsskog». Denne skogforvaltningen innebar organisering av tynningshogst i alle fall i 1923 og 1924, og salg av ved i 1941-1943 av skog hogget i tvisteområdet. Det sistnevnte må anses som en eierdisposisjon. I 1907 fikk alle oppsitterne i bygda utvist en teig i tvisteområdet til uttak av torv. Utvisningen må ha omfattet et ikke ubetydelig areal i området i og med at hver av de 13 oppsitterne fikk utmålt en teig av åtte meters bredde. I 1909 ble befolkningen henvist til å bruke torv som brensel fordi vedforrådet i området var blitt «ganske ubetydelig» og derfor måtte vedhogsten innskrenkes.

Forholdene i denne saken skiller seg i så måte fra Svartskogsaken (Rt-2001-1229), hvor statens utøvelse av eierrådighet hadde vært svært sporadisk og heller ikke ble respektert av bygdefolket, jf. Rt-2001-1229 side 1232-1235. På side 1252 i Svartskogdommen uttrykker førstvoterende følgende:

«Hadde en tilsvarende bruk vært utøvd av personer med annen bakgrunn, ville den ha avspeilt at de mente å eie området. Samene, som har utgjort den dominerende del av Manndalens befolkning, har derimot med sin kollektive ressursutnyttelse ikke samme tradisjon for å tenke på eiendomsrett. Likevel finnes det som påpekt en del eksempler på at de har anvendt formuleringer som gir en sterk indikasjon på en

oppfatning om eiendomsrett. Skulle det hindre rettserverv ved alders tids bruk at det finnes flest eksempler på at de har talt om bruksrett, ville deres rådighetsutøvelse, som i innhold tilsvarer utøvelse av eiendomsrett, bli satt i en ugunstig særstilling i forhold til befolkningen for øvrig.»

I den foreliggende saken har statens utøvelse av eierrådighet vært langt mer omfattende og langvarig, og det er ikke holdepunkter for annet enn at statens utøvelse av eierrådighet ble respektert av folket i bygda. Bygdefolket har tatt ut torv utenfor tilvist område, men om det kan ses som et uttrykk for eierrådighet, er uklart. Utover dette er det lite holdepunkter for at den fastboende befolkningen i Gulgofjord/Vuodavuotna utøvde en bruk som gikk ut over den tillatte eller at de rådet over tvisteområdet som om de var eiere. Det gjelder også for jakt og fangst, som fram til 1951 var fri for norske borgere på statens grunn i Finnmark, og fisket i ferskvann og i Trollfjordelva/Stuorrajohka, som også var fritt for bygdefolket.

Saksøkerne har anført at en konklusjon om at den fastboende befolkningen ikke hadde opparbeidet eiendomsrett til tvisteområdet, ikke er i samsvar med Norges folkerettslige forpliktelser. ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 1 første punktum pålegger statene å anerkjenne urfolkets eier- og besittelsesrettigheter til «lands which they traditionally occupy». Andre punktum gjelder beskyttelse av bruksrettigheter. Hva som ligger i «traditionally occupy» er drøftet av Høyesterett i Stjernøydommen (HR-2016-2030-A) avsnitt 80 til 82. Det gjelder ikke et absolutt krav om at bruken har vært *eksklusiv*, for at første punktum skal komme til anvendelse. Den bruken som kan danne grunnlag for anerkjennelse av eier- og besittelsesrettigheter, må imidlertid være utøvd av den befolkningsgruppen som gjør kravet gjeldende, i dette tilfellet forstått som den tidligere fastboende befolkningen i Gulgofjord/Vuodavuotna, jf. Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 170.

Det er ubestridt at reindriften har brukt området i lang tid. Utmarksdomstolen har lagt til grunn at reindriften bruk kan ha variert i intensitet gjennom tidene, og at reindriften, til tross for at det har skjedd bytte av varer og tjenester mellom den fastboende befolkningen og reindriftssamene, over tid i alle fall må ha utnyttet noe av ressursene i tvisteområdet. Videre har utmarksdomstolen lagt til grunn at staten siden 1840-tallet har utvist en aktivitet som er betydelig sett i forhold til områdets størrelse og befolkning.

ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 1 første punktum er ment å ha en gjenopprettende funksjon, slik at det ikke vil være avgjørende om staten eller andre gjennom en viss periode har hatt rådighet over områder som tidligere har vært benyttet av urbefolkningen, jf. Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 173. Høyesterett fant imidlertid ikke grunn til å gå nærmere inn på dette ut fra forholdene i Nessebysaken fordi «så vel andre grupper bruk som statens disposisjoner har pågått i flere hundre år». I den foreliggende saken har reindriften brukt området over lang tid, og statens eierdisposisjoner i området ble utøvd fra i alle fall rundt 1840 i Gulgofjord/Vuodavuotna.

Utmarksdomstolen konkluderer med at de rettighetene som lokalbefolkningen hadde opparbeidet før bygda ble fraflyttet, var bruksrettigheter som omfattes av ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 1 andre punktum, ikke eiendomsrett, jf. også Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 174.

Utmarksdomstolen kommer dermed til samme konklusjon som Finnmarkskommisjonen har kommet til i størstedelen av utredningsfelt 6 Varangerhalvøya vest, se rapporten side 64, nemlig at statens disposisjoner over tvisteområdet har hatt tilstrekkelig omfang og varighet til å etablere og opprettholde en oppfatning om staten, nå Finnmarkseiendommen, som grunneier.

Dagens grunneiere og hytteeiere i Gulgofjord/Vuodavuotna har ikke på selvstendig grunnlag opparbeidet seg eiendomsrett til tvisteområdet, noe som heller ikke er anført.

Finnmarkseiendommen blir etter dette å frifinne hva gjelder saksøkernes krav om eiendomsrett til tvisteområdet.

Fiskeretten i Trollfjordelva/Stuorrajohka

Finnmarkskommisjonens flertall har konkludert med at den altomfattende bygdelagsretten den fastboende befolkning hadde etablert, og som kan sidestilles med eiendomsrett, også gjaldt fiskeretten i Trollfjordelva/Stuorrajohka, se kommisjonens rapport felt 6 Varangerhalvøya vest, side 173. Utmarksdomstolen har foran vurdert spørsmålet om eiendomsretten annerledes, og har konkludert med at den fastboende befolkningen, før bygda ble fraflyttet, ikke hadde etablert eiendomsrett til tvisteområdet, og at bygdefolkets rettigheter i tvisteområdet var bruksretter. Den samme vurdering gjør seg gjeldende for fiskeretten i Trollfjordelva/Stuorrajohka.

Spørsmålet er om bygdefolket hadde etablert en særrett til fisket i elva gjennom hevd eller alders tids bruk. For etablering av slik særrett, er utgangspunktet at bruken klart har gått utover det en slik bruksrett har gitt hjemmel for, jf. Rt-1986-583. Elva er ikke lakseførende, men fører sjørøye, som den fastboende befolkningen har fisket. Det er ikke bestridt at den fastboende befolkningen i Gulgofjord/Vuodavuotna hadde selvstendig kollektiv rett til fiske i elva.

De ti eiendommene som ble utmålt i 1842 i Gulgofjord/Vuodavuotna ble utmålt i henhold til jordutvisningsresolusjonen av 1775. Resolusjonens § 3 bestemte at det med hver eiendom fulgte «Rettighed til Fiskerie udi fersk Vand og smaae Elve, forsaavidt samme ligge enten inden samme pladses Grænser, eller derpaa støde». Bestemmelsen, som må antas å slå fast utgangspunktet om grunneiers fiskerett i ferskvann, er imidlertid uten betydning for denne tvisten. Resolusjonens § 6 bestemte at for annet fiske i ferskvann enn laksefisket i de «store elvene», skulle herlighetene ligge til felles lokal bruk. Lakseloven av

8. april 1905 erstattet prinsippet om at herlighetene skulle ligge til felles lokal bruk med regler om at utnyttelsen var fri for enhver norsk borger, jf. lovens § 2 første ledd. Bestemmelsen var likevel ikke ment å skulle gjelde på tvers av etablerte rettigheter, jf. lovens § 7 som tok høyde for at lokalbefolkningen kunne ha en beskyttet posisjon. Bestemmelsen om fritt fiske ble videreført uendret i lov 27. februar 1930 om laks- og sjørrettfiskeriene § 2. Innlandsfisket var fram til lakse- og innlandsfiskeloven av 1964 fritt for alle norske borgere, og etter dette fritt for norske borgere bosatt i Finnmark.

Utmarksdomstolen finner ikke tilstrekkelige holdepunkter for at de fastboendes fiske i elva gikk utover rammene for det tillatte fisket innenfor den alminnelige fiskeretten. Fjordfisket og sjølaksefisket har vært de viktigste fiskeriene for bygdefolket. Den fastboende befolkningen har nok vært ganske alene om å fiske i elva, men fisket framstår ikke som så omfattende at det har gitt grunnlag for særrett til fiske.

Dagens grunneiere og hytteeiere i Gulgofjord/Vuodavuotna har ikke på selvstendig grunnlag opparbeidet seg særrett til fiske i elva, noe som heller ikke er anført.

Finnmarkseiendommen blir etter dette å frifinne hva gjelder saksøkernes krav om særrett til fiske i Trollfjordelva/Stuorrajohka.

Med det resultat utmarksdomstolen har kommet til hva gjelder eiendomsretten til tvisteområdet og fiskeretten i Trollfjordelva/Stuorrajohka, er det ikke nødvendig å gå nærmere inn på spørsmålet om eventuell avvisning av saksøkernes prinsipale påstand.

Sakskostnader

Det følger av finnmarksloven § 43 andre ledd første punktum at staten dekker partenes nødvendige kostnader i saken i tilfeller der Finnmarkseiendommen har motsatt seg en konklusjon fra Finnmarkskommisjonen om at en privat part har rettigheter til grunnen, og den private part reiser sak mot Finnmarkseiendommen. Bestemmelsen er ikke helt treffende i dette saksforholdet. «Den fastboende befolkning», som Finnmarkskommisjonen fant hadde opparbeidet de rettigheter til grunnen som Finnmarkseiendommen har motsatt seg, eksisterer ikke.

Derimot faller søksmålet inn under lovens § 43 tredje ledd. I tilfeller der kommisjonen ikke har funnet at en privat part har rettigheter til grunnen, og den private part vil reise sak mot Finnmarkseiendommen, kan Utmarksdomstolen for Finnmark bestemme at staten skal dekke den private parts nødvendige kostnader. I dette tilfellet er det særlig sakens betydning utenfor den foreliggende sak som særlig hjemler at partens nødvendige kostnader dekkes, jf. § 43 tredje ledd, tredje punktum. Saken har reist spørsmål som ikke er avklart i rettspraksis, særlig knyttet til spørsmålet om bygdelagsrettigheter likestilt med

eiendomsrett knyttet til et fraflyttet bygdelag. Utmarksdomstolen finner det ikke tvilsomt at staten skal dekke de nødvendige kostnadene ved saken.

Utgifter til prosessfullmektig vil som et utgangspunkt bli regnet som en nødvendig utgift. Videre må utgiftene være forbundet med prosesshandlinger og tiltak som ligger innenfor rammen av hva som fremstår som rimelig for å ivareta partens interesser på en god og forsvarlig måte. Bare utgifter ved arbeid, undersøkelser mv. vedrørende spørsmål som, etter en romslig vurdering, kunne tenkes å ha betydning for avgjørelsen eller fremdriften av saken, vil være nødvendige utgifter. Det vises til Schei mfl.: *Twisteloven*, kommentarutgave, 2. utgave (2013) side 725-726.

Advokat Brynjar Østgård har oppgitt kostnadene for saksøkerne til 836 752,25 kroner inklusiv merverdiavgift. Kostnadene omfatter salær og utlegg til advokat Brynjar Østgård med til sammen 619 778,75 kroner inklusiv merverdiavgift. Salærkravet omfatter 206 timer arbeid. Saksøkernes kostnader omfatter også salær og utlegg til rettslig medhjelper, professor Øyvind Ravna, med 199 161 kroner inklusiv merverdiavgift hvorav 180 625 kroner gjelder salær for totalt 85 timer arbeid. Utmarksdomstolen vurderer det slik at kostnadene har vært nødvendige. Kostnadene omfatter også utgifter til sakkyndig vitne med 14 250 kroner inklusiv merverdiavgift.

Advokat Brynjar Østgård har mottatt forskuddsbetaling med 238 999 kroner. Professor Øyvind Ravna har mottatt forskuddsbetaling med 75 437,50 kroner. Forskuddsbetalingen utgjør til sammen 314 436,50 kroner.

Staten betaler etter dette 836 752,25 kroner inklusiv merverdiavgift til saksøkerne til dekning av nødvendige utgifter med saken. Til fradrag kommer forskuddsbetaling til advokat Østgård og rettslig medhjelper, prosessor Ravna, med til sammen 314 436,50 kroner. Gjenstående 522 315,75 kroner blir å betale saksøkeren ved advokat Brynjar Østgård.

Advokat Frode A. Innjord har oppgitt kostnadene for Finnmarkseiendommen til 1 691 882,50 kroner inklusiv merverdiavgift. Kostnadene omfatter salær til prosessfullmektig og rettslig medhjelper med totalt 1 619 187,50 kroner inklusiv merverdiavgift for 433 timer arbeid. Kostnadene omfatter også utlegg til utarbeidelse og trykking av faktiske og juridiske utdrag, reise- og oppholdskostnader mv. for til sammen 72 695 kroner. Utmarksdomstolen vurderer det slik at kostnadene har vært nødvendige. Staten betaler etter dette 1 691 882,50 kroner inklusiv merverdiavgift til Finnmarkseiendommen til dekning av nødvendige utgifter med saken.

Dommen er enstemmig.

DOMSSLUTNING

1. Finnmarkseiendommen frifinnes.
2. Staten betaler 836 752,25 – åttehundreogtrettisekstusensyvhundreogfemtito 25/100 – kroner til A, B, C og D til dekning av nødvendige kostnader med saken. Til fradrag kommer forskuddsbetalte utgifter med 314 436,50 – trehundreogfjortentusenfirehundreogtrettiseks 50/100 – kroner. Gjenstående 522 315,75 – femhundreogtjue tusentrehundreogfemten 75/100 – kroner blir å betale saksøkerne ved advokat Brynjar Østgård.
3. Staten betaler 1 691 882,50 – enmillionsekshundreognittientusenåttehundreogåttito 50/100 – kroner til Finnmarkseiendommen til dekning av nødvendige kostnader med saken.

Marit Nervik

Nils Asbjørn Engstad

Benny Solheim

Jan Åge Riseth

Kjersti Schanche

*Dokument i samsvar med underskrevet original:
Cecilie Kaknes (elektronisk signert)*